

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ ЯК ФАКТОР ПРОЯВУ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

PEDAGOGICAL EXCELLENCE AS A FACTOR OF MANIFESTATION OF PROFESSIONALISM OF A TEACHER OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Ефективність функціонування системи вищої освіти в Україні значною мірою залежить від професіоналізму науково-педагогічних кадрів закладу вищої освіти. У статті розкрито поняття професіоналізму викладача закладу вищої освіти й педагогічної майстерності. У повсякденному вжитку професіоналізм педагога розуміється, по-перше, як норма, зразок виконання педагогічної діяльності відповідно до сучасного рівня педагогічних знань і цінностей, що є регулятивним механізмом праці вчителя, викладача. По-друге, професіоналізм педагога ототожнюється з підготовленістю, компетентністю, вправністю педагога, а по-третє, з особливим ставленням учителя до виконання своїх обов'язків на рівні покликання, місії. Головним у процесі розвитку професіоналізму є не обсяг засвоєної інформації, а вміння творчо користуватися нею, застосовувати для практичної діяльності. Близькість понять майстерності й професіоналізму дає можливість співвідносити й характеризувати їх за певними ознаками. Педагогічна майстерність розглядається як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі. Також педагогічна майстерність викладача закладу вищої освіти зумовлюється індивідуально-творчими, психофізіологічними, віковими характеристиками, сформованими соціальним і педагогічним досвідом особистості та забезпечує творчий підхід у педагогічній діяльності, викликає складний синтез усіх психічних сфер (пізнавальної, емоційної, вольової й мотивувальної) особистості педагога.

Проаналізовано й узагальнено структурні компоненти педагогічної майстерності й розглянуто важливість їхнього впливу на підвищення та вдосконалення педагогічного професіоналізму викладачів сучасних педагогічних закладів вищої освіти з метою покращення якості освітнього процесу. Визначено, що володіння сукупністю цих компонентів допомагає викладачеві досягти досить високого рівня своєї майстерності, від чого залежить якість підготовки фахівців у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: вища освіта, викладач закладу вищої освіти, професіоналізм, педагогічна майстерність.

The effectiveness of the higher education system in Ukraine largely depends on the professionalism of scientific and pedagogical staff of higher education institutions. The article reveals the concept of professionalism of a teacher of higher education and pedagogical skills. In everyday use, the professionalism of the teacher is understood, first, as a norm, a model of pedagogical activities in accordance with the current level of pedagogical knowledge and values, which acts as a regulatory mechanism of the teacher. Secondly, the professionalism of the teacher is identified with the readiness, competence, skill of the teacher, and thirdly – with the special attitude of the teacher to the performance of their duties at the level of vocation, mission. The main thing in the process of professionalism development is not the amount of assimilated information, but the ability to use it creatively, to apply it to practical activities. The closeness of the concepts of skill and professionalism allows you to correlate and characterize them on certain grounds.

Pedagogical skill is considered as a set of personality traits that provides self-organization of a high level of professional activity on a reflective basis. Also, the pedagogical skills of a teacher of higher education is determined by individual creative, psychophysiological, age characteristics, formed by social and pedagogical experience of the individual and provides a creative approach to teaching, causes a complex synthesis of all mental areas (cognitive, emotional, volitional and motivating) personality.

The structural components of pedagogical skills are analyzed and generalized and the importance of their influence on raising and improving the pedagogical professionalism of teachers of modern pedagogical institutions of higher education in order to improve the quality of the educational process is considered. It is determined that the possession of a set of these components helps the teacher to achieve a fairly high level of skill, which depends on the quality of training in higher education.

Key words: higher education, teacher of higher education institution, professionalism, pedagogical skill.

УДК 378.126
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/24-2.28>

Фіголь Н.А.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки та психології
Кременецької обласної
гуманітарно-педагогічної академії
імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді. Глибокі перетворення соціального, духовного й матеріально-технічного характеру, що відбуваються в житті нашої держави та світової громадськості, висувають до системи освіти вимоги, які покликані забезпечувати ці зміни. Останні дослідження свідчать про те, що центром системи освіти, зокрема вищої, стає особистість, її особливості та професійні здібності.

Ефективність функціонування системи вищої освіти в Україні значною мірою залежить від про-

фесіоналізму науково-педагогічних кадрів закладу вищої освіти. Адже процеси інтеграції України до європейської спільноти, діяльність вітчизняної системи вищої освіти відповідно до вимог Болонської декларації, орієнтація на загальноєвропейські рекомендації щодо якості освіти передбачають реформування вищої школи, модернізацію професійної підготовки не лише студентів, а насамперед їхніх викладачів. Розвиток професіоналізму викладачів закладів вищої освіти робить ефективною їхню діяльність, через яку реалізується й

державна політика – зміцнення інтелектуального й духовного потенціалу нації, розвиток науки, збереження й збільшення культурної спадщини.

Зміна орієнтації педагогічної діяльності, переоцінка духовних цінностей спричинили перебудову професійної підготовки викладачів, у якій особливо значущими стали питання вдосконалення педагогічного професіоналізму викладачів з метою підвищення якості освітнього процесу, від якого залежить підготовка майбутніх фахівців у сучасному закладі вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема якості педагогічної діяльності завжди була в полі зору вчених. Різні аспекти педагогічної майстерності розглянуто в працях багатьох дослідників: С. Вітвицької, В. Гриньової, Л. Даниленко, М. Захарова, І. Зязюна, Б. Кобзаря, Я. Коломинського, О. Коваленко, А. Коломійця, Н. Ковтук, В. Маслова, О. Пехоти, Л. Пуховської, І. Учитель, М. Романенко, О. Щербака. Теоретичною основою сучасних наукових підходів стосовно структури, сутності складових компонентів педагогічної майстерності викладача закладу вищої освіти є праці й дослідження Л. Заніна, Є. Ісаєва, Н. Кузьміної, Т. Леонтьєва, О. Лавриненко, О. Маркової, М. Солдатенка, М. Єрмоленко, Є. Шиянова, В. Сластьоніна. Також структуру педагогічної майстерності розкрили у своїх працях І. Зязюн, В. Кан-Калик, Д. Крамущенко, І. Кривонос, І. Учитель. Категорії професіоналізму в теорії та практиці підготовки майбутнього педагога обґрунтувала Н. Гузій.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Словосполучення «професіоналізм педагога» активно використовується в сучасній педагогічній лексиці, однак здебільшого на емпіричному рівні, а в категоріальному апараті теоретичної педагогіки воно ще недостатньо розроблено.

Мета статті. Нами поставлено завдання розглянути поняття педагогічної майстерності, проаналізувати й узагальнити її структурні компоненти, а також виявити їхній вплив на прояв професіоналізму викладача закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У повсякденному вжитку професіоналізм педагога розуміється, по-перше, як норма, зразок виконання педагогічної діяльності відповідно до сучасного рівня педагогічних знань і цінностей, що є регулятивним механізмом праці вчителя, викладача. По-друге, професіоналізм педагога ототожнюється з підготовленістю, компетентністю, вправністю педагога, а по-третє, з особливим ставленням учителя до виконання своїх обов'язків на рівні покликання, місії. Опис професіоналізму педагога в категоріях повсякденної свідомості є цінним накопиченням емпіричного досвіду, однак дещо поверхневим і тому недостатнім для характеристики феномена, що вимагає більш конкретного наукового пояснення.

Значення терміна «професіоналізм» майже вперше подається в «Енциклопедії професійної освіти», де це поняття трактується як особистісна властивість фахівця, набута під час навчальної та практичної діяльності здатність до компетентного виконання оплачуваних функціональних обов'язків; рівень майстерності та вправності в певному занятті, що відповідає рівню складності виконуваних завдань [9, с. 111].

Водночас підкреслюється, що головним у процесі розвитку професіоналізму є не обсяг засвоюваної інформації, а вміння творчо користуватися нею, застосовувати для практичної діяльності [9, с. 124].

Визначення поняття професіоналізму вперше було запропоновано Н. Кузьміною в контексті ідей акмеології. Феномен професіоналізму розуміється якісною характеристикою суб'єкта діяльності – представника певної професії, що визначається мірою володіння ним сучасним змістом і сучасними засобами виконання професійних завдань, продуктивними способами їх здійснення. Крім якісних критеріїв професіоналізму Н. Кузьміна вводить і кількісні, відзначаючи, що «міра цього оволодіння у різних людей різна, тому можна говорити про високий, середній, низький рівень професіоналізму представника тієї або іншої професії» [6, с. 11]. У такому тлумаченні професіоналізму чітко простежується орієнтація на діяльнісні аспекти феномену, а його сутність пов'язується з вищими рівнями, вищими щаблями досконалості діяльності, досягнутими мистецтвом і майстерністю.

Близькість понять майстерності та професіоналізму дозволяє співвідносити й характеризувати їх за ознаками високої та стабільної продуктивності, ефективності діяльності; високого рівня кваліфікації та компетентності фахівця; оптимальної інтенсивності й напруженості праці; високої точності, надійності й організованості; низької опосередкованості, креативності, суб'єктності, спрямованості на досягнення позитивних соціально значущих цілей [2, с. 66–67].

Водночас автори, відзначаючи часте ототожнення майстерності з професіоналізмом, вважають, що категорія майстерності є важливою складовою частиною категорії професіоналізму, близькою за змістом до професіоналізму діяльності, тому що йдеться переважно про розвиток практичних умінь і гнучких навичок, хоча водночас необхідно мати й особистісні якості як стартові можливості для опанування майстерністю [2, с. 66–67].

З розвитком індивідуально орієнтованих методологічних підходів зростає увага дослідників до особистісних аспектів професіоналізму. На це прямо вказує Є. Климов, вважаючи, що «не слід зводити ідею професіоналізму тільки до уявлення про високий рівень умілості професіонала <...>; професіоналізм – це не просто певний вищий рівень знань, умінь і результатів людини в конкрет-

ній галузі діяльності, а певна системна організація свідомості й психіки людини» [5, с. 287–289].

Професіоналізм як умова суб'єктної реалізації індивіда пов'язується також із творчим потенціалом людини. У такому ракурсі К. Левітан визначає професіоналізм як творче оволодіння фахом, а І. Зязюн і Г. Сагач – як достатній для творчого виконання завдань професійної діяльності рівень розвитку професійної культури й самосвідомості [4, с. 42].

На думку Н. Кузьміної, професіоналізм педагогічної діяльності полягає в тому, що педагог володіє мистецтвом формування в учнів готовності до продуктивного вирішення задач у наступній освітній системі засобами свого предмета (фаху) за відведений на навчально-виховний процес час [6, с. 11]. «Професіоналізм сучасної педагогічної діяльності, – пише автор, – полягає у привнесенні в неї елементів наукового дослідження з метою контролю й самоконтролю міри її продуктивності, а продуктивність, інакше кажучи, – майстерність, що вимірюється» [6, с. 8]. На основі широкомасштабних експериментальних досліджень під керівництвом Н. Кузьміної рівні педагогічної діяльності диференціюються за ступенем продуктивності залежно від педагогічної майстерності й педагогічної творчості.

Дослідник В. Синенко вважає, що професіоналізм учителя визначається високим рівнем його психолого-педагогічних і науково-предметних знань й умінь у сполученні з відповідною культурою й моральним виглядом, що забезпечує на практиці соціально потрібну підготовку молодого покоління до життя [11, с. 47].

У монографії Н. Гузій наведено узагальнений аналіз різних дефініцій «педагогічного професіоналізму»:

- професіоналізм педагога розглядається як компетентність, що полягає в єдності теоретичної та практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності (В. Сластьонін);

- основу педагогічного професіоналізму становить таке складне особистісне утворення вчителя, як морально-психологічна готовність до професійної діяльності (Л. Кондрашова);

- сутність педагогічного професіоналізму полягає в індивідуальній неповторності комбінації якостей учителя (В. Горбенко й Т. Марина);

- професіоналізм освітянських кадрів має інтегративну природу й цілісність (О. Дубасенюк, А. Маркова, Л. Гребенкіна) [9, с. 132–142].

Отже, останнім часом термін «педагогічний професіоналізм» стає одним із ключових понять теорії педагогічної праці й педагогічної освіти, проте його пояснення й інтерпретація й надалі залишається актуальним дослідницьким завданням, на вирішення якого спрямовані пошуки сучасних учених.

Аналізуючи наукову психолого-педагогічну літературу з проблеми праці педагога, до най-

більш близьких педагогічному професіоналізмові термінів як фундаментальних понять одного ряду, які семантично близькі та мають смислові перетини, слід віднести педагогічну майстерність.

Зупинимося на основних підходах до розуміння педагогічної майстерності й визначимо співвідношення з педагогічним професіоналізмом.

Поняття педагогічної майстерності є досить розробленим, хоча в науковій літературі воно трактується неоднозначно, з різних позицій. Перш за все нами проаналізовано спеціалізовані довідкові джерела, де знайдено різні дефініції поняття «педагогічна майстерність»:

- у термінологічному словнику-довіднику педагогічна майстерність визначається як інтегративна система, що проявляється у виробленій з досвідом новій якості професійно-педагогічної дії, у найвищому рівні оволодіння професійно-педагогічною діяльністю; набутому компетентнісному досвіді (соціальному, особистісному, професійному); особистості вчителя, його акмеологічних інваріантх, тобто професійно-особистісних якостях, здібностях, властивостях, потенційних ресурсах, професійно-педагогічних ціннісних орієнтаціях; організації гармонійного комунікативно-ситуативного простору, що полягає в професійно-педагогічній взаємодії з усіма суб'єктами навчально-виховного процесу; акмеологічній спрямованості професійно-особистісного самотворення, самоактуалізації та самовдосконалення (В. Сидоренко) [10, с. 50];

- характеристика високого рівня педагогічної діяльності, що ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді, необхідною умовою якої є гуманістична позиція педагога й професійно значущі особисті риси та якості (С. Гончаренко) [1, с. 251];

- педагогічна майстерність – це своєрідний сплав особистої культури, знань і світогляду педагога, його всебічної теоретичної підготовки з удосконаленням оволодіння прийомами навчання й виховання, педагогічною технологією та передовим досвідом; разом із тим це вид діяльності, який торкається переважно внутрішньої сфери, бажання стати майстром педагогічної справи, утвердження себе як фахівця (О. Малнацька) [7, с. 64];

- представники Полтавської наукової школи І. Зязюна – Є. Барбіна, В. Гриньова, О. Дубасенюк, О. Пехота, С. Сисоєва, Н. Тарасевич та інші педагогічну майстерність розглядають як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [3, с. 9–10].

Для визначення структури педагогічної майстерності в контексті нашого дослідження доцільно проаналізувати різні наукові підходи до розуміння цього феномену як комплексного утворення, що має свою структуру й компонентний склад, як найвищого рівня професійної педаго-

гічної діяльності вчителя, як якості її результату, як вияву творчої активності особистості педагога, як психологічного механізму успішної діяльності на рівні професіоналізму.

Загальновизнаним у педагогічних колах є сформульоване І. Зязюном визначення педагогічної майстерності. До таких взаємопов'язаних властивостей автор відносить гуманістичну спрямованість діяльності вчителя, його професійну компетентність, педагогічні здібності й педагогічну техніку, наголошуючи на властивому їм саморозвитку, а не лише зростанні під впливом зовнішніх чинників, і на таких особливостях:

1) педагогічна майстерність у структурі особистості – це система, здатна до самоорганізації, системотвірним чинником якої є гуманістична спрямованість;

2) підвалиною професійної майстерності є професійна компетентність (спрямованість і професійні знання становлять той кістяк високого професіоналізму в діяльності, який забезпечує цілісність системи, що самоорганізовується);

3) педагогічні здібності забезпечують швидкість самовдосконалення;

4) техніка, що спирається на знання й здібності, дає змогу виявити внутрішній потенціал учителя, гармонізуючи структуру педагогічної діяльності [3, с. 30].

Педагогічна майстерність – це універсальна характеристика педагогічної реальності, що проявляється в різних формах свого існування: педагогічна культура суспільства, сім'я, школа, вищий навчальний заклад, окрема особистість. Також педагогічна майстерність викладача закладу вищої освіти зумовлюється індивідуально-творчими, психофізіологічними, віковими характеристиками, сформованими соціальним і педагогічним досвідом особистості й забезпечує творчий підхід у педагогічній діяльності, викликає складний синтез усіх психічних сфер (пізнавальної, емоційної, вольової й мотивувальної) особистості педагога.

Розглянемо варіанти визначення структури педагогічної майстерності, запропоновані різними авторами.

Структура педагогічної майстерності сучасного викладача вищого навчального закладу включає: професійну компетентність як систему необхідних знань, умінь і навичок, володіння сучасними технологіями та стратегіями розв'язання дидактичних проблем, презентабельність особистого досвіду, здатність до одержання й трансформації необхідної інформації тощо; готовність до творчої професійної діяльності: вмотивоване професійне самовизначення, здатність до рефлексії, досвід педагогічної роботи, професійна мобільність, наявність програми самовдосконалення тощо; педагогічні здібності: перцептивні, креативні, комунікативні, емоційно-регулятивні; особистісні

якості, які проявляються в цілеспрямованості, толерантності, чесності, оптимізмі тощо; педагогічна техніка: мовлення, міміка, театралізація, організація педагогічної взаємодії, адекватне спілкування тощо. Таким чином, стверджує В. Орлов, педагогічна майстерність викладача – це синтез особистісно-ділових якостей і властивостей особистості, що визначає високу ефективність педагогічного процесу [8, с. 12].

Підтримуючи думку Н. Гузій, Л. Гребенкіної та Л. Байкової, вважаємо, що педагогічна майстерність є формою прояву професіоналізму вчителя в педагогічній діяльності як результату набутого досвіду; педагогічна творчість – здатністю педагога до постійного оновлення змісту, технологій організації педагогічного процесу на основі особистісних якостей [9].

Висновки. Отже, рівень педагогічної майстерності викладача педагогічного закладу вищої освіти є важливим чинником освітнього процесу, він позначається на результатах навчання студентів, на формуванні їх як особистостей. Своєю чергою розвиток педагогічної майстерності викладача тісно корелює з його ставленням до себе, вимогами до своєї діяльності, особистісними якостями. Можна вивчити свій фаховий предмет, можна мати систему психолого-педагогічних знань, але це не забезпечить відповідної майстерності. Майстром стає той, хто прагне цього, хто працює, хто осмислює власну діяльність.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
2. Деркач А.А., Зазыкин В.Г., Маркова А.К. Психология развития профессионала. Москва : Изд-во РАГС, 2000. 124 с.
3. Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І.А. Зязюна. Київ : Вища школа, 2004. 422 с.
4. Зязюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
5. Климов Е.А. Психология профессионала. Воронеж : МОДЭК, 1996. 400 с.
6. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения. Москва : Высшая школа, 1989. 119 с.
7. Малнацька О., Мирончук Н. Педагогічна майстерність викладача ВНЗ. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном* : збірник наукових праць / за заг. ред. С. Вітвицької, Н. Мирончук. Житомир : Вид-во Житомирського державного університету ім. І. Франка, 2014. С. 61–64.
8. Орлов В.Ф., Фурса О.О., Баніт О.В. Теоретичні та методичні основи розвитку педагогічної майстерності викладача мистецьких дисциплін *Педагогічна майстерність викладача мистецьких дисциплін* : навчально-методичний посібник Київ : Едельвейс, 2012. С. 7–71.

9. Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи : монографія / керівн. авт. кол. Н.В. Гузій; Мін-во освіти і науки України, Національний пед. університет імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. 432 с.

10. Сидоренко В.В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: акме-синергетичний аспект: термінологічний словник-довідник. Донецьк : Витоки, 2013. 100 с.

11. Синенко В.Я. Професіоналізм учителя. *Педагогіка*. 1999. № 5. С. 45–52.